

Dr hab. Brygida Gasztold, Prof. PK
Wydział Humanistyczny
Politechnika Koszalińska

Koszalin 21.06.2022

Recenzja rozprawy doktorskiej

Tytuł: Pamięć i tożsamość w poezji Henry'ego Beissela

Autor: mgr Paulina Katarzyna Nowak

Promotor: dr Uwe Zagratzki

Przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska przygotowana przez Panią mgr Paulinę Katarzynę Nowak jest opracowaniem, które należy ocenić pozytywnie. Rozprawa zawiera pogłębioną analizę kolekcji dwujęzycznych (angielska i niemiecka) wierszy autorstwa Henryka Beissela pt. *Coming to Terms with a Child/Ein Kind Kommt zur Sprache* (2015), która kumuluje w sobie zespół takich zjawisk, jak badania literaturoznawcze nad autobiografią, pamięcią, bilingwizmem i komparatystyką. Autorka dokonała celowego wyboru zawężając swoją dyskusję do utworów jednego autora, a zaczynając od przedstawienia jego życiorysu, tym samym wyznaczyła kategoryzację swojej pracy.

Swoim zakresem rozprawa obejmuje część teoretyczną, która prezentuje stan badań nad autobiografią w kontekście badań literackich, ze szczególnym uwzględnieniem podziału na fakt i fikcję, koncepcję „prawdy” w odniesieniu do życiopisania (life writing), pamięciowe strategie narracyjne oraz teorię pamięci bilingwalnej, demonstrując zarazem interdyscyplinarność metody badawczej wybranej przez autorkę.

W drugiej części pracy, analitycznej autorka przedstawia porównawcze odczytanie fragmentów poezji (long poem) Beissela. Trzy wersje autobiograficznego, narracyjnego tekstu poetyckiego Beissela *Coming to Terms with a Child/Ein Kind Kommt zur Sprache* są dla autorki materiałem do pracy, której celem jest zbadanie relacji tekstowych pomiędzy wspomnieniami autora a ich rekonstrukcją i przekazem za pomocą tekstu poetyckiego.

Retrospektywny charakter tej twórczości nawiązuje do młodości autora/podmiotu lirycznego

w nazistowskich Niemczech i traumy spowodowanej ujawnieniem ludobójstwa, trudności w zaakceptowaniu tej przeszłości i poczuciu odpowiedzialności za zbrodnie pobratymców, a następnie wyjazdu z kraju rodzinnego i odnalezieniu swojego miejsca w Kanadzie. Autor wiersza pełni więc dwie role: pisarza i tłumacza swojej twórczości, sytuując się tym samym w obrębie anglojęzycznej (kanadyjskiej) i niemieckojęzycznej (Niemcy) sceny literackiej.

Przedstawiona do recenzji praca nie jest obszerna i liczy 145 stron. Składa się ze wstępu, trzech kompletnych rozdziałów wraz z licznymi podrozdziałami i zakończenia. Rozdział pierwszy przedstawia biografię Beissela oraz jego spuściznę literacką, ze szczególnym uwzględnieniem późniejszych utworów zawartych w tomie *Coming to Terms with a Child* (2011), które obrazują jego konfrontację z dzieciństwem spędzonym w nazistowskich Niemczech. Ważnym etapem tego pojednania z własną historią było przetłumaczenie wierszy na język niemiecki i ich publikacja w 2015 pod tytułem *Ein Kind kommt zur Sprache* w dwujęzycznym tomie, razem z wersją angielską. Wersja niemieckojęzyczna nie jest jedynie wiernym tłumaczeniem angielskiego oryginału, ale jego reinterpretacją, która oferuje nowe perspektywy ich odczytania. W postscriptum do tego wydania Beissel wyjaśnia motywy swojej decyzji stworzenia tego tomu, nawiązując do swoich losów, co desygnuje tę twórczość jako poezję autobiograficzną. Jednakże doktorantka prawidłowo zauważa, że literackość tych utworów, postać narratora i bohatera dziecięcego, zmienna focalizacja oraz przesunięcia pomiędzy homodiegetycznym i heterodiegetycznym poziomem narracji, wymagają osobnej analizy strategii literackiej, co też autorka pracy czyni.

Rozbudowany rozdział drugi i skrótowy trzeci systematyzują i porządkują wiedzę zastaną; w drugim rozdziale doktorantka omawia teorię autobiografii w badaniach literaturoznawczych, odnosząc się do pamięciowych strategii narracyjnych i ich wpływu na sposób przedstawienia doświadczenia jednostki. Poprzez pryzmat narratologii pamięci, autorka wyodrębnia podmiot pamięci, czyli samego autora, który dysponuje własną autentyczną pamięcią i sytuuje się poza tekstem utworów oraz wewnątrztekstowymi podmiotami pamięci w jakie wyposażył je autor w procesie kreacji literackiej – narratorem i bohaterem, umiejscowionymi na różnych poziomach struktury tekstu i wchodzącymi między sobą w złożone relacje. Pamięć autora, gromadząca fakty i doświadczenia biograficzne, znajduje wyraz i przełożenie w jego twórczości poetyckiej, która z kolei nabiera głębi poprzez umiejętność autora do posługiwania się dwoma odrębnymi systemami językowymi. Dwujęzyczny i autobiograficzny tekst literacki powstały za pomocą przekładu autorskiego (self-translation) jest także ponownym

aktem samo interpretacji, trafnie zauważa doktorantka, który w trakcie lektury ujawnia różne stopnie referencyjności tekstu.

Czwarty rozdział jest analityczny i przy pomocy narzędzi badawczych należących do współczesnego literaturoznawstwa analizuje wybrane wiersze autorstwa Henry'ego Beissela, badając w jaki sposób porównawcze ich odczytanie zależy od użytego języka i w jaki sposób przekazane są w nich treści autobiograficzne.

W niniejszej recenzji poddano ocenie następujące aspekty przedłożonej rozprawy: znaczenie problematyki podjętej w recenzowanej rozprawie, metodykę badawczą, strukturę rozprawy i ocenę merytoryczną, wykorzystaną literaturę i stronę warsztatową.

Znaczenie problematyki podjętej w recenzowanej rozprawie:

Trzeba zaznaczyć, iż podjęty przez Autorkę temat jest aktualny i istotny dla badań literaturoznawczych i językoznawczych. Literatura zorientowana na przedstawienie opartej na faktach jednostkowej historii jest interesującą i ważną częścią współczesnej literatury.

Ważnym aspektem tej dyskusji jest renegocjowanie granic pomiędzy biografią i autobiografią, jednostkową pamięcią, faktem i fikcją, co sugeruje konieczność ponownego zdefiniowania granic pomiędzy tym co jest „prawdziwe” w tekście, a co „fikcjonalne.”

Recenzowana dysertacja wpisuje się w tę dyskusję i uaktualnia ją poprzez odniesienie do przykładów literatury napisanych przez współcześnie żyjącego autora. Jej niepodważalną zaletą jest wyłuskanie ciekawego przykładu w osobie autora Henry'ego Beissela, którego postać spójnie łączy obszary badawcze w kręgu zainteresowań Autorki. Natomiast perspektywa autobiograficzna pozwala Autorce na zwrócenie uwagi na to co prywatne, na to co wymyka się stereotypom i wzorom stworzonym przez ogólny porządek świata.

W tytule rozprawy: „Pamięć i tożsamość w poezji Henry'ego Beissela” zawierają się kluczowe zagadnienia, które Autorka podejmuje w swojej dyskusji. Wydaje się jednak, że jeden z jej istotnych elementów nie został tam ujęty, a mianowicie dwujęzyczność autora i jej wpływ na tłumaczenie, czy też re/interpretację wierszy. Powiązanie pomiędzy zjawiskami językowymi, kulturowymi i społecznymi w warunkach bilingwizmu zwraca uwagę na ich wielorakie uwarunkowanie, a interpretacja literacka zyskuje na głębi.

Recenzowana praca podejmuje ważki i mało rozpoznany krytycznie temat. Napisana jest klarowną angielszczyzną. Autorka wykazuje się wiedzą o najważniejszych stanowiskach teoretycznych w obranym przez siebie obszarze badań.

Metodyka badawcza:

Recenzowana dysertacja plasuje się w nurcie badań interdyscyplinarnych, nawiązując dialog pomiędzy perspektywą literaturoznawczą, kulturoznawczą i językoznawczą. Utwory Beissela, jak zauważa Autorka, sytuują się na pograniczu autobiografii i pamięci zbiorowej, nie związanej bezpośrednio z doświadczeniami faszyzmu, ale skutkującej traumą w wyniku poznania prawdy i poczuciem zbiorowej odpowiedzialności. Autorka wykorzystuje badania uznanych badaczy, jak Eakin'a (1998), Schmidt'a (2014), Smith'a, Warson'a (2010), Fludernik (1996), Hutcheon (1989), przytacza najnowsze teorie życiopisania, które wskazują na konstrukcyjny charakter tej literatury (Schmidt 2014), cytuje liczne opracowania krytyczne nawiązujące do studiów nad traumą i pamięcią oraz wywiady z autorem omawianych utworów. Ta wielorakość źródeł odzwierciedla rozległą wiedzę Autorki i umiejętność posługiwania się zróżnicowanymi narzędziami badawczymi, a także pozwala na poszerzony komentarz krytyczny na temat wybranych utworów. Uzupełnienie analizy literackiej o kontekst autobiograficzno-historyczno-kulturowy niewątpliwie pozytywnie wzbogaciło wachlarz interpretacyjny badaczki.

Doktorantka w swojej dysertacji stawia tezę, że studium pamięci (memory workshop) Beissela nie dotyczy tylko jednego zbioru poezji, ale ma miejsce w przestrzeni językowej pomiędzy angielskimi i niemieckimi wersjami tekstów, na co wskazują odnośne zmiany w perspektywie. Dwujęzyczność, twierdzi Autorka, pozwala Beisselowi na oddanie wielowymiarowej i nieskończonej konstrukcji pamięci, oraz ukazanie płynnej i dynamicznej natury tożsamości.

Po lekturze rozprawy mogę stwierdzić, że teza ta została udowodniona. Przedstawiona dysertacja przekonująco argumentuje, że poszukiwanie tożsamości przez bohatera omawianych utworów jest procesem wielotorowym i zróżnicowanym, a elementem wspólnym tych doświadczeń jest nieodmiennie konfrontacja z własną pamięcią i sposobami jej przywracania.

Struktura rozprawy i ocena merytoryczna:

Rozdział I, czyli Wstęp do recenzowanej dysertacji szczegółowo przedstawia życie i twórczość Henry'ego Beissela, które będą ważnym odniesieniem przy analizie krytycznej samych utworów. Następnie Autorka omawia założenia metodyczne, cele i metody analizy, które będą podjęte w dalszej części pracy oraz przedstawia tezę.

Rozdział II i III

Rozdział drugi i trzeci stanowią dobre kompendium na temat przemian, jakie przechodził

i nadal przechodzi koncept autobiografii w badaniach literaturoznawczych i studiach nad pamięcią. Zmiany te obejmują nie tylko charakterystyczne cechy różnych aspektów tych badań, jak zagadnienie prawdy i fikcji w biografii i autobiografii, narracyjne rozumienie pamięci, czy zagadnienie fikcjonalności w poezji, ale też nawiązują do fenomenu dwujęzyczności i jego wpływu na twórczość auto/biograficzną. Autobiograficzna pamięć bilingwalna ujawnia się, jako ważny element w trakcie aktu samotłumaczenia wierszy z języka angielskiego na niemiecki, który dla autora staje się „translingwalnym projektem pogodzenia się z własną przeszłością” (45). Przywołując i zestawiając wiodące teorie traktujące o miejscu autobiografii w studiach literaturoznawczych, Doktorantka wykazała się dobrą znajomością tematu. Rozdział II kończą rozważania na temat dwujęzyczności Beissela, która ma swój wyraz w wierszu „Coming to Terms with a Child/ Ein Kind kommt zur Sprache.” W procesie tłumaczenia i samo-interpretacji ujawniają się różnice w zapisywaniu wspomnień ze względu na użyty język, co jest celem szczegółowych badań autorki w następnym rozdziale. Mimo, że ta część pracy ma charakter typowo deskrypcyjny, należy podkreślić dobre przygotowanie Doktorantki do dyskusji, co pozwala na rzetelne wnioskowanie.

Nie wydaje się zasadne oddzielanie rozdziału II i III ze względu na powiązane treści oraz na skrótowy charakter tego ostatniego; rozdział II ma 22 strony, a trzeci tylko 9.

Ostatni trzeci rozdział należy uznać za najistotniejszy z punktu widzenia tematu pracy, a także najbardziej twórczy z perspektywy autora i czytelnika. Oparty jest na dwujęzycznych wierszach Beissela, które stanowią jako całość poetycki projekt, którego celem jest zmierzenie się z własną przeszłością autora.

Do analizy wybrano czternaście utworów, których pierwszy i ostatni wyznaczają ramy tego doświadczenia. Narracja jest prowadzona ze współczesnej perspektywy, a poszczególne wiersze w obu językach są umiejscowione jeden za drugim, co wyklucza ich podział ze względu na język. Jest to celowy zabieg autora, który w ten sposób przybliża organizację całości do formy pamiętnika, w którym poszczególne wiersze są kolejnymi kartami w kalendarzu autora. Cały zbiór ma retrospektywny charakter, a poetycki zapis wydarzeń jest przedstawiony w porządku chronologicznym. Relacja między postaciami dziecka i dorosłego umożliwia przedstawienie przeszłości i terażniejszości, jako elementów pamięci które wzajemnie się uzupełniają. Zmiany dynamiki tej relacji sprzyjają formowaniu się tożsamości podmiotu lirycznego, który stopniowo odkrywa przeszłość aby zrozumieć siebie w terażniejszości.

Wśród poruszonych i zaprezentowanych w tej części zagadnień znalazły się rozważania na temat nazistowskiej przeszłości Niemiec i jej traumatycznego wpływu na losy mieszkańców, doświadczeniu emigracji, a także refleksji nad obiektywizmem pamięci i jej wpływem na tożsamość bohatera. Niemniej interesujące rozważania w tej części pracy dotyczą poetyckich środków wyrazu artystycznego, zmian w perspektywie narracji, czy zestawienia fragmentów narracji z liryką, które to zabiegi ukazują złożony charakter pamięci i metod jej przywracania.

We wnioskach końcowych Autorka podsumowała swoją dyskusję, plasując twórczość Beissela w obrębie myśli postmodernistycznej. Co zabrakło, jednakże w tym skrótowym podsumowaniu, to brak nakreślenia możliwych kierunki dalszych badań w tej tematyce. Pojawia się też pytanie o szerszy kontekst tej pracy, mianowicie jaki jest stopień oryginalności stylu Beissela w kontekście tradycji stylistycznej obydwu obszarów językowych? Na ile ta twórczość jest podobna i na ile odmienna od innych dwujęzycznych zapisów autobiograficznych. Innym pytaniem, które nasuwa się po lekturze tej pracy jest ewaluacja jej kluczowych elementów, jak autobiograficzność, dwujęzyczność autora i proces kształtowania się jego tożsamości, w kontekście twórczości Beissela. Czy któryś z tych elementów jest dla niej kluczowy, a które pełnią rolę subsydiarną?

Struktura całej pracy jest logiczna i spójna i pozostaje w związku z postawioną tezą badawczą.

Wykorzystana literatura:

Doktorantka wykorzystała 102 naukowe pozycje bibliograficzne, co świadczy o umiejętności wyszukiwania, selekcji i porządkowania przez Autorkę bogatej i różnorodnej literatury przedmiotu. Publikacje wydane w ostatnich latach stanowią większość całości zebranej bibliografii, co przy współczesnej wysokiej dynamice obiegu wiedzy jest wynikiem korzystnym. Liczne odwołania do najnowszych badań w podjętej tematyce świadczą o dobrej znajomości tematu przez Doktorantkę. Pod względem jakościowym literatura jest dobrana prawidłowo i zasługuje na ocenę pozytywną.

Strona warsztatowa:

Od strony językowej i formalnej dysertację doktorską można uznać za poprawną. Recenzowana praca dowodzi, że Doktorantka posiadała umiejętność formułowania myśli i

przekazywania ich w postaci syntetycznej. Także strona redakcyjna pracy i stosowanie zasad dla odsyłaczy bibliograficznych są bez zarzutów. Praca napisana jest bardzo starannie, bez błędów natury edytorskiej. Jak wynika z powyższych wniosków tekst rozprawy, postrzegany z perspektywy całości, dowodzi opanowania przez Doktorantkę techniki pisania prac naukowych oraz umiejętności posługiwania się językiem dyskursu naukowego. Praca napisana została w języku angielskim, co może przyczynić się do wykorzystania wniosków Jej badań w anglojęzycznych kręgach naukowych.

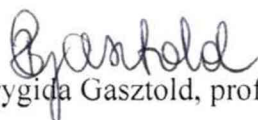
Pod względem merytorycznym i warsztatowym praca zasługuje na ocenę pozytywną.

Konkluzja końcowa:

Recenzowana praca wykazuje wiedzę teoretyczną Doktorantki i potwierdza Jej umiejętności w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wybrany temat jest aktualny, ale mało eksplorowany wśród polskich naukowców stąd praca ta będzie cennym wkładem w polską myśl humanistyczną. Solidne ramy metodologiczne i spójny wywód naukowy sprawiają, że praca jest uporządkowana i przejrzysta. Przedstawione w niniejszej recenzji uwagi krytyczne mają w głównej mierze charakter polemiczny i nie obniżają w znaczący sposób pozytywnej oceny całej pracy.

Stwierdzam jednoznacznie, że recenzowana praca pani mgr Pauliny Katarzyny Nowak pt. „Pamięć i tożsamość w poezji Henry’ego Beissela” spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim przez Ustawę o Stopniach i Tytule Naukowym obowiązującą aktualnie w Polsce (art. 13, ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz. U. z 2003 r., nr 65, poz. 595 z późn. zm.) i wnoszę o dopuszczenie mgr Pauliny Katarzyny Nowak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Koszalin, dnia 21 czerwca 2022r.

dr hab. Brygida Gasztold, prof. PK